

Uşaqlar... ədəbiyyatın və zamanın!

“Yazılı uşaq ədəbiyyatımızın da tarixi qədimdir və öz kökləri etibarilə hələ böyük Nizami yaradıcılığına bağlı olsa da, əsasən, XVI əsrdən, Füzulinin “Söhbətül-əsmar” əsərindən başlayır. Lakin yazılı Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının belə bir qədimliyinə baxmayaraq, onun çiçəklənmə, yetişmə dövrü keçən əsrin sonlarına, əsrimizin əvvəllərinə təsadüf edir”. Bu fikirlər Elçin Əfəndiyevin “Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı haqqında düşüncələr” məqaləsindəndir. Doğrudan da bizim uşaq ədəbiyyatının kökü XII-XVI əsrlərdən təşəkkül tapmağa başlayıbsa da, əsasən XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Sabir, A.Şaiq, S.S.Axundov, M.T.Sidqi kimi klassik şair və yazıçılarımızın yaradıcılığı sayəsində formalaşmışdır. Əsrin əvvəllərində bu ədiblərin əsas məramı uşaqları təhsilə, maarifə cəlb etmək, vətənə, xalqa, ana dilinə məhəbbət oyatmaq idisə, bu, həm də vətənə, xalqa xidmət etməyin təməli idi. Xalqın balalarının savadlanması, maariflənməsi uğrunda cəhalətə, nadanlığa qarşı mübarizə aparması, həm də həmin qədim sahiblərinin xalqın sabahını, gələcəyini düşün-

məsi demək idi. Bu ədiblər xalqın arasında maarifçilik toxumları səpməklə həm də geriliyə, köhnəliyə qarşı çıxır, yeni həyat uğrunda mübarizə aparırdılar. Dövrün ziyalıları tərəfindən yeni-yeni dərslərin yaradılması, müxtəlif məcmuələrin nəşr olunması Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının inkişafında mühüm rol oynayırdı. Xüsusən yeni dərslərin yaradılması işində və uşaq ədəbiyyatının inkişafında A.Səhhətlə A.Şaiqın və başqalarının rolu çox böyük idi. Onlardan əvvəl M.Ə.Sabir “Uşaq və buz”, “Oxutmuram əl çəkin”, daha sonra A.Şaiq “Xoruz”, “Keçi” şeirlərini yazmaqla uşaq ədəbiyyatına öz töhfələrini verirdisə, A.Səhhət “Vətəni sevməyən insan olmaz, Olsa da, o şəxsdə vicdan olmaz” mısralı “Vətən” şeiri ilə uşaqları doğma yurdu sevməyə çağırırdı. Əsrin əvvəllərində C.Məmmədquluzadə “Poçt qutusu”, “Buz” və başqa hekayələrini yazmaqla, avamlığı, geriliyi pisləyirdisə, bu, həm də xalqın uşaqlarının maariflənməsi, savadlanması işinə xidmət edirdi. Bu ədiblərin hamısının əsərləri uşaqlarda xeyirxahlıq, humanizm, vətənpərvərlik kimi nəcib hissləri tərbiyə edirdi və o dövrə nəzər

salanda bu dövrün ziyalılarının xalqın maariflənməsi, savadlanması uğrunda necə böyük işlərə imza atdığının fərqi varırsa.

Dövrün bütün məhrumiyyətlərinə baxmayaraq, sovet dönmündə uşaqlar üçün yazılmış şeir və nəsr nümunələrində millilik və bəşəri ideyalar özünü göstərirdi. Azərbaycan sovet uşaq ədəbiyyatı bəşəri ideyalar, hisslər aşılarsa da, o, daha çox milli zəminə, milli köklərə əsaslanırdı. Yeni həyat tərzini, insanların yaşamında yaranan dəyişiklik, yenilik bu dövr ədəbiyyatında öz əksini tapırdı. Həmçinin yeni təhsil sistemi, yeni dərslərin, dərslər vəsaitlərinin yaradılması o dövr üçün qarşıda duran mühüm vəzifələrdən biri idi. Bu mənada uşaq ədəbiyyatının mühüm məziyyətlərindən biri də zamanın nəbzi ilə həmahəng olmasında idi. Balaca oxucularda milli-ictimai mənafeni üstün tutmaq, eqoizm, meşəşanlıq kimi mənfi keyfiyyətlərdən uzaq durmaq, milli mədəniyyət, ləyaqət hissini aşılamaq sovet uşaq ədəbiyyatının başlıca məramı, amalı idi. Bu dövrün qələm sahibləri içərisində M.Seyidzadə, M.Rzaquluzadə, T.Elçin, M.Dilbazi, X.Əlibəyli, Zeynal Xəlil, H.Ziya uşaq poeziyasının ən yaxşı nümunələrini yaradaraq onu milli istiqamətdə inkişaf etdirirdilər. Sonralar bu istiqamət İ.Tapdıq, Zahid Xəlil, M.Əliyev, Ə.Salahzadə, İ.İsmayılova, T.Mahmud kimi şairlərin yaradıcılığında davam etdirildi.

Uşaqlar üçün vətənpərvərlik ruhunda şeirlər yazan şairlərdən biri də atam Ələkbər Salahzadədir. Onun şeirlərini övladı yox, sadəcə bir oxucu kimi mütaliə edəndə də görürəm ki, vətənpərvərlik ruhlu şeirləri orijinallığı, yeniliyi, assosiativliyi, hadisələrə maraqlı, yeni münasibəti ilə fərqlənir. Onun "Yurdlar yurdu", "Bakı", "Gəncə", "Göyçay", "Yurda yağı", "Qala" kimi şeirlərində vətənpərvərlik motivlərini duymaq olar. Daha sonralar müstəqillik illərində düşmənlərimizin torpaqlarımızı işğal etdiyi illərdə yazdığı "Qarabağ" şeirində düşməne qalib gələcəyimiz, irəlidə Qarabağın xoş

günlərini sanki əvvəlcədən duyurmuş kimi görəcəyimiz fikri çatdırılır.

**Qarabağ, a Qarabağ
Bağrı başı yara, bax!
Əlində qabara bax
Könlündə Qübara bax!
İndən belə barı bax,..
Yan-yörəni ara, bax
Bir də düşmə dara, bax
Hər hörülən toru gör,
Hər yerini dara, bax!**

Şairin digər bir "Yurda yağı" şeirində vətəndə yaşayıb ona xor baxanlar ifşa olunur. Daha bir "Şəhidlər xiyabanı" şeirində isə vətənin qəhrəman oğullarına ağının, kədərin şahidi oluruq.

Müstəqillik dövrü uşaq ədəbiyyatı da özünün yeni simalarını yetişdirdi. R.Yusifovlu, Q.İsəbəyli, Q.Nəcəfzadə, S.Nuruqızı, A.Bünyadzadə və başqalarının uşaqlar üçün yazdığı əsərləri artıq ədəbiyyatımızda öz təsdiqini tapmışdır. Onlardan Rafiq Yusifovlunun şeirləri intellektuallığı, emosionallığı ilə seçilir. Onun şeirlərində canlı aləmin, varlığın mahiyyəti, məsələn, təbiətin niyə dəyişkən olması, yarpağın niyə iki rəng alması sirri uşaqlara anladılır, hər şeyin - daşın, torpağın, ağacın, dənizin vətənin bir atributu olması fikri aşılır. O, öz şeirlərində günəşi, küləyi, qarı, yağışı, dənizi sanki mənalandırır, onları daha tutumlu, emosional fikir yükü ilə uşaqlara çatdırır. Şairin "Həkim payız" şeirində sanki payız həkim statusundadır. Onun "Dərzi payız" şeirində isə payız poeziyamızda ilk dəfə olaraq dərziyə bənzədilir. Özü də ki kirpinin timsalında.

**Kirpiyə bax, kirpiyə
Necə qəşəng görünür
Xəzəllikdə ağnayıb
Sarı kürkə bürünüb
Canı yanmış özünə
Necə gözəl don seçib?**

**Dərzi payız əyninə
Bir qızılı don biçib.**

Belə şeirlər uşaqlarda təbiətə, canlılara sevgini, mərhəmət hissini inkişaf etdirir.

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı ilə müqayisədə dünya uşaq ədəbiyyatı da maraqlı mündəricəsi, öz zəngin mövzuları ilə seçilir. Məsəl üçün, rus poeziyasının günəşi sayılan A.S.Puşkin uşaqlar üçün

yazdığı şeirlər, poemalar, nağıllarla rus uşaq ədəbiyyatının əsasını qoymuşdur. Onun "Ruslan və Lyudmila", "Qafqaz əsiri", "Qaraçılar", "Baxçasaray fontanı", "Mis atlı" və başqa poemaları rus ədəbiyyatının sevilən və seçilən nümunələrindəndir. A.S.Puşkinin "Balıqçı və qızıl balıq", "Ölmüş şahzadə və yeddi pəhləvan" nağılları da uşaqların yadına möhkəm həkk olunmuş zəngin rus milli sər-

vətindəndir. A.S.Puşkin rus poeziyası tarixində uşaqlar üçün də gözəl əsərlər yaradan bir şair kimi qalmışdır.

XX əsr rus uşaq ədəbiyyatının da bir çox məşhur imzaları və əsərləri vardır. Bu gün uşaqlar S.Marşakin, A.Bartonun, K.Çukovskinin əsərlərini oxuya bilərlər. Bu əsərlərdən S.Marşakin "Atəş", A.Bartonun "Vaneçka dünyada yaşadı", K.Çukovskinin "Oğurlanmış günəş", "Möcüzə ağacı" əsərləri sovet uşaq ədəbiyyatının uğurlu nümunələrindəndir. Eləcə də rus şairi V.Mayakovskinin "Yaxşı nədir, pis nədir", "Kim olmaq lazımdır", "At atəşi" şeirləri də uşaqların marağına səbəb olan şeir nümunələridir. Gümüş dövrü ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndələrindən sayılan B.Pasternakın da uşaqlar üçün yazdığı bir neçə şeiri, o cümlədən, "Zoopark" şeiri maraqla qarşılır. Bu şeirdə hər heyvanın özünəməxsus xüsusiyyətlərindən danışılır, beləliklə də bu şeir uşaqlara, heyvanlara qayğını, sevgini aşılayır.

Qərb uşaq ədəbiyyatı nümunələri də orijinallığı, özünəməxsus mövzuları ilə zəngindir. Bu nümunələr içərisində C.Sviftin "Qulliverin səyahəti", J.Vernin "Kapitan Qrantın uşaqları", M.Ridin "Başsız atlı", Ç.Dikkensin "Oliver Tvistin macəraları" və başqalarının adını çəkmək olar. Ç.Dikkensin "Oliver Tvist" romanı ictimai məzmunu, həyat həqiqətlərini əks etdirməsi baxımından maraqlı əsərlərdən biridir. Öz zamanəsinin real mənzərəsini, yoxsulların, xüsusən səfil uşaqların həyatını inandırıcı lövhələrlə təsvir edən bu roman tənqidi realizmin ən gözəl nümunələrindən biri sayılır. Eyni zamanda Dikkens bu əsərində ehtiyac üzündən həyatları məhv olan, cinayət yoluna sürüklənən yeni-yetmələrin taleyini, burjuva cəmiyyətinin onların başına gətirdiyi müsibətləri sənətkarlıqla qələmə alır. Əsəri bu gün də oxunaqlı edən, onun təsir gücünü artıran məhz bu həyat həqiqətlərinin əks olunması, ictimai eybəcərliyi ifşa etməsidir.

Dünya uşaq poeziyası nümunələrindən isə

Azərbaycan dilinə çevrilmiş Rober Desnosun "Qutan", "Durna balığı", Pol-Mari-Fontenin "Yalançı", Tristan Klenqorun "Yatan pişiklərin nəğməsi" şeirləri fransız uşaq ədəbiyyatının maraqlı nümunələrindəndir. Litva uşaq ədəbiyyatının nümayəndəsi Pyatras Tsvirkanın "Tülkünün kələyi" şeir formasında nağılı isə bu ədəbiyyatın yeniliklərindən xəbər verir. Bu nağıl şeirdə adından da görüldüyü kimi, tülkünün kələk gəlib qoca qurdun dovşanı necə parçalamasından danışılır.

Ayrı-ayrı dünya xalq poeziyasından Azərbaycan dilinə çevrilmiş nümunələr də uşaqların böyük marağına səbəb olan şeir nümunələridir. Uşaq şairi Teymur Elçinin tərcüməsində dünya xalq poeziyasından çevrilmiş bu seçmələr uşaqların bu gün də şeir zövqünün formalaşmasında mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Bu gün Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı dünya uşaq ədəbiyyatından bir çox yenilikləri əxz edərək, özünəməxsus yolla inkişaf edərək formalaşmışdır. Sözsüz ki, biz bu dəyərli bədii nümunələri oxumaqla böyümüşük, onlardan mənəvi qida almışıq, vətənə, torpağa, insanlara sevgi, bəşəri hisslər məhz bu əsərlərin təsiri ilə yaranıb. Bugünkü uşaqlar da məhz belə dərin mənalı, siqətlili əsərlər oxumalıdır, məhz belə əsərlərlə onlarda vicdan, vətənə, yurda, insanlara məhəbbət hissini aşılaya bilərlər. Bu əsərlərlə onlarda yüksək zövqü tərbiyə edə bilərik. Bugünkü sosial şəbəkələrin, internetin at oynatdığı bir zamanda, onlarda kitaba həvəs oymağın çətin olduğu bir dövrdə belə. Axı, indiki bol informasiya axınında uşaqlar təkəcə sadə, bəzən də bəsit əsərləri oxumaqla keçinə bilməzlər. Onlar tutarlı, dolğun, yüksək zövqü tərbiyə edən dərin mənalı əsərlər də oxumalıdır. Ümid edirik ki, yeni nəsillər və yazıçılarımız elə bu missiya ilə zamanın tələblərinə uyğun uşaq şeir və nəsr nümunələri yazıb-yaradacaqlar.

"Uşaqlar müharibədən ən çox zərər görənlər arasındadır. UNICEF-in proqnozlarına görə, müharibədən təsirlənən ölkələrdə yaşayan 250 milyondan çox uşaq var. Bir çox uşaq müharibənin mülki itkiləri arasındadır. UNESCO-ya görə, müharibədən əziyyət çəkən ölkələrdə 37 milyon uşaq məktəbə getmir".

+++

Statistikaya görə, dünyada yaşayan təqribən 2 milyard uşaqdan 600 milyonu, yəni dünyadakı uşaqların 30%-i yoxsulluqdan əziyyət çəkir.

+++

Bütün dünyada isə 150 milyona yaxın uşaq heç məktəbə getmir.

+++

Dünya səviyyəsində 600 milyona yaxın uşaq təhlükəli döyüş bölgələrində yaşayır.

+++

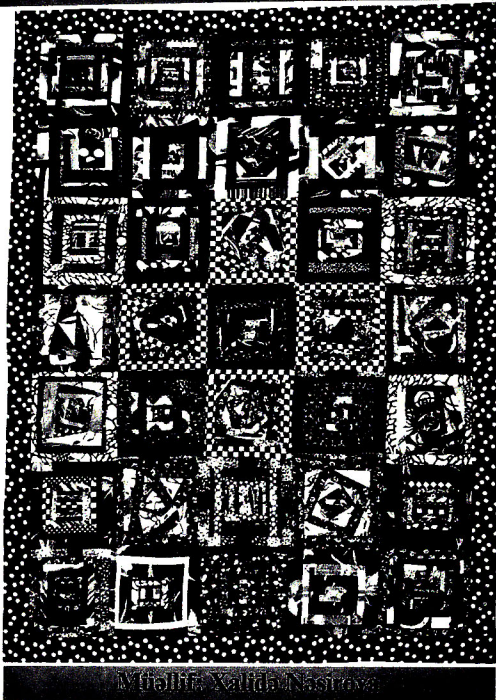
Bu gün dünyada 350-400 minə yaxın uşaq əsgər var. Təkcə 90-cı illərdəki silahlı münaqişələrdə 2 milyondan çox uşaq ölüb, 6 milyondan çox uşaq ağır yaralanıb və ya şikəst qalıb. Hər il 8-10 min uşaq minaya düşərək ölür və ya şikəst qalır.

+++

1 sentyabr 2004-cü ildə Beslanda (Osetiya) terroristlər 1100 nəfərdən artıq adamı minalanmış məktəb binasında girov götürmüşdülər. İki gün yarımından sonra məktəbin idman zalında partlayış olmuşdu. Partlayışdan sonra baş vermiş yanğın zamanı binanın bir hissəsi çökmüşdü. Bundan istifadə edən girovlar binadan qaçmağa başlamışdılar. 3 gün ərzində saxlanılan 314 girov həlak olmuş, bunlardan 186-sı uşaqlardır. 783 nəfər isə bu faciədən yaralı olaraq qurtulub.

+++

4-17 oktyabr 2020-ci il tarixində Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən Gəncə şəhərinə 13 raket zərbəsi endirilib. Onlardan 6-sı partlayıb, 7-si isə zərərsizləşdirilib. Bu terror hadisələri zamanı ümumilikdə 26 şəxs həlak olub, 133 nəfər isə yaralanıb. Vəfat edənlərdən 7-si uşaqdır, 4 uşaq isə hər iki valideynini itirib.

+++

Uşaq əməyinin istismarı gündəmə gətirilib həll edilməli problemlərdən biridir. Təkcə kənd təsərrüfatı sahəsində dünya üzrə 132 milyon uşaq çalışır.

+++

Rusiyanın Ukraynada apardığı hərbi əməliyyatlar nəticəsində yetkinlik yaşına çatmayan 437 uşaq ölüb, 837-si isə yaralanıb.

+++

Albert Eynşteyn yalnız 9 yaşından sonra tam danışmağa

başlayıb. Buna görə də ailəsi onun əqli cəhətdən qüsurlu olduğunu düşünüb.

+++

Volfqanq Amadey Motsart 6 yaşında musiqi bəstələməyə, konsertlər verməyə, Avropanı gəzməyə başlamışdı. Londonda 10 yaşında ilk simfoniyasını, 11 yaşında ilk operasını yazmışdı. 18 yaşına qədər bu vunderkind artıq 25 simfoniya bəstələmişdi.

+++

Rus bəstəkarı Modest Musorqskinin hələ uşaq yaşlarından musiqi istedadı üzə çıxır. O, anasının müşayiəti ilə fortepianoda çalmağı öyrənir və böyük uğurlar əldə edir: 9 yaşında Modest artıq qonaqlar qarşısında mürəkkəb əsərlər çalır. Öz zamanını qabaqlamış Modest Musorqski hələ yeniyetməlik çağlarından unikal hadisə idi və onun əsərlərində bütün insanlığın musiqisi kodlaşdırılmışdı.

+++

XIX əsrin dahi rəssamı Vinsent Van Qoq hələ uşaq yaşlarından başqalarından seçilirdi. Çox erkən yaşlarından üç dildə yazmağı və danışmağı öyrənmişdi. O, çox kiçik yaşlarından şöhrət qazanmağa başladı, dövrünün qabaqcıl rəssamlarından birinə çevrildi.

+++

Oskara namizəd olan ilk animasiya filmi 1991-ci ildə Disney'nin "Gözəl və Eybəcər" ("Beauty and the Beast") filmi olub.

+++

Cənubi Koreyada dünyaya gələn uşaqlara ad qoymaq üçün ana və ataların 60 faizi peşəkar dəstək alır.

+++

Vaxtından əvvəl dünyaya gələn körpələrin solaxay olma ehtimalı çox yüksəkdir.

+++

Yeni doğulmuş körpələr qırmızı və yaşıl rəngləri ayıra bilmirlər, mavi rəngi isə heç görmürlər.

+++

Yeni doğulmuş körpənin beyni 14 milyard hüceyrədən ibarətdir, lakin onların sayı artmır, əksinə, azalır, 25 yaşından sonra hər gün insan 100 min neyronlarla vidalaşır.

+++

Uşaqların çəkdikləri rəsmlər onların iç dünyalarında baş

verənlərin izahını verir. İstifadə etdikləri rənglər uşaqların həyat və şəraiti haqqında çox şey deyir. Məsələn, şəkil çəkərken qələmin bərk basılması onlarda aqressiyanın olmasını göstərə bilər. Rənglərdən istifadəsinə diqqət edərək, ən çox dəyər verdiyi adamı sevdiyi rənglə çəkdiyi anlaşılır.

+++

Orta hesabla uşaqlar gün ərzində 400 dəfə, böyüklər isə 15 dəfə güllürlər.

+++

Əgər bir gün yolunuzu itirərsəniz, bir uşağın gözələrinə içinə baxın. Çünki bir uşağın bir böyüyə öyrədə biləcəyi hər zaman üç şey vardır; səbəbsiz xoşbəxt olmaq, hər zaman məşğuliyyət üçün bir şey tapmaq və arzuladığını əldə etmək üçün var gücüylə mübarizə aparmaq.

(Paulo Koelyo)

+++

Qocalar müharibə sala bilər, amma tarixi uşaqlar yazar.

(Rey Merrit)

+++

Kiçik uşaqlar intellektual insanlarla çoxlu oxşar xüsusiyyətlərə malikdir. Hər ikisinin səsi-küyü bizi qıcıqlandırır, susqunluğu isə şübhələndirir.

(Qabriel Loub)

+++

Uşağınızdan müdrik bir insan yetişdirmək istəyirsinizsə, onun dəyəlliyini məhv etməyin.

(Jan Jak Russo)

+++

Sevgi görməyən uşaq uşaqlığını yaşaya bilmir, o, müdafiəsiz böyüyə çevrilir.

(Jilbern Sesborn)

+++

Uşaqlar böyüklərdən əksərən daha ağıllı və həmişə səmimi olurlar.

(Maksim Qorki)

+++

Hər uşaq bir tərəfdən dahi və hər dahi bir tərəfdən uşaqdır.

(Artur Şopenhauer)

Hazırladı: Zülfiyyə Qəniyeva